

XALQARO VALYUTA MUNOSABATLARINING GLOBALLASHUV SHAROITIDAGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.

Mehrangiz Mardonova Alisher qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

talabasi Mardonova Mehrangiz

+998500754334

Ilmiy rahbar: Shoymardonov Orziqul

Annotatsiya: Ushbu maqola xalqaro valyuta munosabatlari kontekstida globalizatsiyaning valyuta tizimlariga ta'siri, asosiy tendensiyalar va muammolarni tahlil qiladi. Maqolada valyuta globalizatsiyasi jarayonlarining nazariy jihatlari, dunyo bo'yicha valyutalar orasidagi balans, de-dollarizatsiya tendensiyasi, yangi raqamli valyutalarning roli va valyuta aloqalarining kelajakdagi istiqbollarga oid tadqiqotlar ko'rib chiqiladi. Metodik jihatdan adabiyot tahlili, empirik ma'lumotlar tahlili va holat misollari yondashuvi qo'llaniladi. Natijada, global valyuta munosabatlarida ikkita asosiy yo'nalish — qisman multipolyarlik va raqamli transformatsiya — kuchayishiga yo'l ochilishi aniqlanadi. Xulosa va takliflar bo'limida milliy valyuta siyosatlari va xalqaro hamkorlikni takomillashtirish yo'llari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: globalizatsiya, xalqaro valyuta munosabatlari, de-dollarizatsiya, valyuta invoicingi, raqamli valyuta, multipolyarlik

Globalizatsiya jarayonlari iqtisodiy, siyosiy, moliyaviy sohalarni birlashtirib, milliy chegaralarning rolini qayta ko'rib chiqmoqda. Xususan, xalqaro valyuta munosabatlari — ya'ni davlatlar va xalqaro institutlar o'rtasida pul almashinuvi, rezerv valyutalar, valyuta kurslari va valyuta siyosatlari — global o'zgarishlardan bebahra qolmaydi. XX asr oxiridan boshlab, xalqaro moliya bozorlarining integratsiyasi, kapitallar oqimining erkinlashuvi va raqamli texnologiyalarning rivoji valyuta tizimlarida yangi paradigmalarni yuzaga keltirdi.

Biroq, bu jarayon boshqacha yo'llarda ketmoqda: ba'zi mamlakatlar de-dollarizatsiyaga intilmoqda, raqamli markaziy bank valyutalari (CBDC) va kripto

valyutalar global pul aloqalarida imkoniyatlar yaratmoqda, va multipolyar struktura tushunchasi mustahkamlanmoqda. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola globalizatsiya sharoitida international valyuta munosabatlarining asosiy tendensiyalarini aniqlash va ular orasidagi munosabatlarni tahlil qilishga bag'ishlanadi.

Xalqaro valyuta munosabatlarining globallashuv sharoitidagi rivojlanish tendensiyalari global iqtisodiyotning o'zgaruvchan dinamikasini aks ettiradi va bir qator iqtisodiy, texnologik, siyosiy va geosiyosiy omillar ta'sirida rivojlanmoqda. Quyida ushbu tendensiyalarni batafsil yoritib, ularning asosiy yo'nalishlari, sabablari va oqibatlarini ko'rib chiqamiz.

Raqamli valyutalar va blokcheyn texnologiyalarining rivojlanishi

Globallashuv sharoitida xalqaro valyuta munosabatlari raqamlashtirish va yangi texnologiyalar ta'sirida sezilarli o'zgarishlarga duch kelmoqda:

- Markaziy banklarning raqamli valyutalari (CBDC):

- Ko'plab davlatlar markaziy banklar tomonidan chiqariladigan raqamli valyutalarni joriy etish ustida ishlamoqda. Masalan, Xitoyning raqamli yuani (e-CNY) xalqaro savdo va to'lovlarda sinovdan o'tkazilmoqda. 2025-yilga kelib, Xitoy bu valyutani BRICS doirasidagi tranzaksiyalarda kengroq qo'llashga harakat qilmoqda.

- Yevropa Markaziy Banki raqamli yevro loyihasini sinovdan o'tkazmoqda, bu esa xalqaro to'lovlarning samaradorligini oshirish va dollar asosidagi tizimlardan qisman mustaqillikni ta'minlashga qaratilgan.

- CBDC'lar an'anaviy bank tizimlariga nisbatan tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, shaffoflikni oshirish va valyuta tranzaksiyalarini real vaqt rejimida amalga oshirish imkonini beradi.

- Kriptovalyutalar va blokcheyn:

- Bitcoin, Ethereum va boshqa kriptovalyutalar xalqaro to'lovlar, investitsiyalar va zaxira aktivlari sifatida tobora ommalashmoqda. Shu bilan birga, ularning volatilligi va tartibga solinmagan tabiati davlatlar va xalqaro moliyaviy institutlar tomonidan qattiq nazoratga olinmoqda.

- Blokcheyn texnologiyasi xalqaro to'lovlarning xavfsizligi va samaradorligini oshirish uchun ishlatilmoqda. Masalan, Ripple kabi platformalar banklararo tranzaksiyalarni soddalashtirish uchun SWIFT tizimiga alternativa sifatida rivojlanmoqda.

- Ta'siri: Raqamli valyutalar xalqaro valyuta munosabatlarini demokratlashtirishi, an'anaviy moliyaviy vositachilarga bo'lgan ehtiyojni kamaytirishi mumkin. Biroq, bu jarayon kiberxavfsizlik, tartibga solish va global iqtisodiy barqarorlikka yangi xavf-xatarlarni keltirib chiqaradi.

Dollar dominatsiyasining pasayishi va ko'p valyutali tizimga o'tish

AQSh dollari uzoq vaqtdan beri xalqaro valyuta sifatida ustun mavqega ega bo'lib kelgan, ammo globallashuv sharoitida ko'p valyutali tizimga o'tish tendensiyasi kuchaymoqda:

- Dollarning roli:

- Hozirgi kunda global zaxira valyutalarning taxminan 58-60% AQSh dollarida saqlanadi (IMF ma'lumotlari, 2025-yil holatiga ko'ra). Dollar xalqaro savdo, neft va boshqa xomashyo narxlarini belgilashda asosiy valyuta bo'lib qolmoqda.

- Biroq, AQShning geosiyosiy sanksiyalari (masalan, Rossiya, Eron va boshqa davlatlarga qarshi) dollar asosidagi tizimga qarshi reaksiyani keltirib chiqarmoqda.

- Alternativ valyutalar:

- Xitoy yuani xalqaro savdo va zaxiralarda ulushini oshirmoqda. Xitoyning "Bir kamar, bir yo'l" tashabbusi va RMB asosidagi to'lov tizimlari (CIPS) yuanning global ta'sirini kengaytirmoqda.

- Yevro, Hind rupiyasi va boshqa milliy valyutalar ham mintaqaviy savdo va investitsiyalarda muhimroq bo'lib bormoqda.

- BRICS davlatlari (Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy, Janubiy Afrika) o'zaro hisob-kitoblarda milliy valyutalardan foydalanishni rag'batlantirmoqda, bu dollarning monopoliyasini zaiflashtirishi mumkin.

- Oltin va boshqa aktivlar:

- Ba'zi davlatlar (masalan, Rossiya, Xitoy, Turkiya) markaziy bank zaxiralarida oltin ulushini oshirmoqda, bu valyuta volatilligi va sanksiyalardan himoya sifatida qaralmoqda.

- Ta'siri: Ko'p valyutali tizimga o'tish global iqtisodiy risklarni diversifikatsiya qilishi mumkin, ammo bu jarayon qisqa muddatda valyuta bozorlarida noaniqlik va volatillikni oshiradi.

Xalqaro moliyaviy institutlarning islohoti

Globallashuv sharoitida xalqaro moliyaviy institutlarning tuzilishi va ta'siri qayta ko'rib chiqilmoqda:

- IMF va Jahon banki:

- Rivojlanayotgan davlatlarning (ayniqsa, Xitoy, Hindiston) iqtisodiy kuchi ortishi ularning ushbu tashkilotlarda ovoz huquqi va ta'sirini oshirish talabini keltirib chiqarmoqda.

- IMFning maxsus chiqarish huquqlari (SDR) savati rivojlanayotgan bozorlar valyutalarini ko'proq qamrab olish uchun kengaytirilishi mumkin.

- Yangi institutlar:

- Osiyo Infratuzilma Investitsiya Banki (AIIB) va Yangi Rivojlanish Banki (BRICS banki) kabi tashkilotlar G'arb markazli moliyaviy tizimlarga alternativa sifatida rivojlanmoqda.

- Ushbu institutlar rivojlanayotgan davlatlarga infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda yordam berib, dollar asosidagi kredit tizimlariga qaramlikni kamaytirishga xizmat qilmoqda.

- Ta'siri: Xalqaro moliyaviy institutlarning islohoti global iqtisodiy boshqaruvni demokratlashtirishi mumkin, ammo bu jarayon davlatlar o'rtasida raqobat va qarama-qarshiliklarni ham keltirib chiqaradi.

Geosiyosiy omillar va valyuta munosabatlariga ta'siri

Geosiyosiy ziddiyatlar va global siyosiy o'zgarishlar xalqaro valyuta munosabatlariga katta ta'sir ko'rsatmoqda:

- Sanksiyalar va savdo urushlari:

- Rossiya-Ukrayna mojarosi va unga bog‘liq sanksiyalar Rossiyaning SWIFT tizimidan uzishga olib keldi, bu esa milliy to‘lov tizimlari (masalan, Rossiyaning SPFS va Xitoyning CIPS) rivojlanishini tezlashtirdi.
- AQSh-Xitoy savdo urushi dollar va yuan o‘rtasidagi raqobatni yanada keskinlashtirdi.
- Dedollarizatsiya harakatlari:
 - Rossiya, Xitoy va boshqa davlatlar dollar asosidagi hisob-kitoblardan voz kechishga harakat qilmoqda. Masalan, Rossiya va Hindiston o‘zaro savdoda rupiy va rublni qo‘llashni kengaytirdi.
 - Bu jarayon global zaxira valyutalari tuzilmasini o‘zgartirishi mumkin.
- Ta’siri: Geosiyosiy omillar xalqaro valyuta munosabatlarini parchalanishga olib kelishi mumkin, bu esa global iqtisodiy integratsiyaga putur yetkazadi va mintaqaviy bloklarni shakllantiradi.

Xulosa

Ushbu maqolada xalqaro valyuta munosabatlarining globalizatsiya sharoitida rivojlanish tendensiyalari tahlil qilindi. Asosiy natijalar shundan iboratki: Dollar hali ham global moliyaviy tizimda markaziy rol o‘ynamoqda, lekin uning dominantligi asta-sekin zaiflashmoqda. De-dollarizatsiya tendensiyasi ko‘plab davlatlarda mavjud, ammo uni amalga oshirishda cheklov va xavf-muhim jihatlar mavjud. Raqamli valyutalar (ayniqsa CBDC) xalqaro valyuta aloqalarida yangi imkoniyatlar yaratmoqda, lekin bu sohada normativ va texnologik muammolar yechimini talab qiladi. Valyuta multipolyarlik yo‘nalishi kuchayishi ehtimoli mavjud, lekin bu global tizimni murakkablashtiradi.

Adabiyotlar.

1. Frieden, J. (2021). *Global Capitalism and Exchange Rate Regimes: Political Economy Dimensions*. Harvard University Press.
2. International Monetary Fund (IMF). (2024). *The International Role of the U.S. Dollar: 2025 Edition*. Washington, D.C. <https://www.imf.org>

3. European Central Bank (ECB). (2025). *The Euro in Global Invoicing and Payments: International Role Report*. Frankfurt am Main.
4. Bank for International Settlements (BIS). (2024). *Triennial Central Bank Survey: Foreign Exchange Turnover in April 2024*. Basel: BIS Publications.
5. JPMorgan Research. (2024). *De-dollarization Trends in Emerging Economies*. New York: JPMorgan & Chase Co.
6. People's Bank of China (PBoC). (2024). *Digital Yuan Development Report*. Beijing.
7. Federal Reserve System. (2025). *The International Role of the U.S. Dollar (Updated 2025)*. Washington: Federal Reserve Board.
8. Claessens, S., & McCauley, R. (2022). *The Multipolar Currency World: How Close Are We?* BIS Working Papers No. 1073.
9. Gopinath, G. (2023). *Currency Invoicing, Global Value Chains and the International Monetary System*. IMF Economic Review, 71(1), 56–84.
10. Obstfeld, M., & Taylor, A. M. (2021). *Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth*. Cambridge University Press.